

Лариса БРЮХОВЕЦЬКА

ВІДТІНКИ СТОЛІТТЯ І ПАЛІТРА ЖАНРІВ

ОГЛЯД ФІЛЬМІВ 2018 РОКУ

Починаючи з «Кіборгів» Ахтема Сеїтаблаєва, що не тільки притягнули до кінотеатрів численних глядачів наприкінці 2017 року, а й пішли у зарубіжний прокат, українські фільми стали звичним явищем у наших кінотеатрах. Не так, щоб їх не було давніше, але, на відміну від попередніх років, фільмів помітно побільшало, навіть без точних даних відвідувань, можна свідчити, що український продукт набув поширення. Не знаю, чи хтось займався статистикою і чи є достовірні відомості співвідношення українського і зарубіжного (тобто американського) кіно в прокаті, але вже сам факт, що українські фільми можна подивитися за гроші й що вони здобувають прихильність рідного глядача, не може не тішити. Безперечно, цього не відбулося би по-перше, без розширення кіновиробництва в Україні й, по-друге, без уважнішого ставлення до вітчизняного кіно дистриб'юторів. У ЗМІ фігурують різні цифри завершених фільмів у 2018 році: від 38 до 70, але чи це загальне число, чи тільки повнометражні ігрові? Уточнити важко, бо якщо фільми за державної підтримки реєструються, принаймні у фінансових паперах, то випущені структурами приватними можуть губитися в потоці, а тим більше, коли їх складно ідентифікувати як українські. Короткий метр, незважаючи на його популяризацію та спеціалізовані кінофестивалі, фактично недоступний широкому глядачеві. Та вже добре, що є достатньо для глядацького вибору повнометражних ігрових. І тут порівняно з попередніми роками прогрес помітний. Випускати фільми на великий екран стало справою престижу. Побільшало стрічок, створених у співробітництві з іншими країнами, активізувалися студії при телеканалах. Характерно, що в прокаті також є картини, зняті без державної підтримки, навіть таких складних жанрів, як історичний бойовик («Король Данило» Тараса Химича). І такий приклад, до речі, не один. Виходять фільми про життя сучасне і про маловідомі загалу події нашої історії. У пропонованому огляді йтиметься про шість фільмів різних жанрів, різних виробників, різної мистецької вартості та художнього рівня і суспільної ваги: «Таємний щоденник Симона Петлюри» Олесея Янчука, «Шляхетні волоцюги» Олександра Березаня, «Донбас» Сергія Лозниці, «Позивний "Бандерас"» Зази Буадзе, «Вулкан» Романа Бондарчука й «Гірська жінка: на війні» Бенедикта Ерлінгссона, до якого Україна дотична тільки частково і значиться в титрах поруч з Ісландією і Францією. Та виникає запитання: чи можна фільм про іншу країну і створені творчою командою іншої країни вважати українським? Цього року таке питання викликала ісландська «Гірська жінка: на війні», реалізована в співробітництві

з Францією та Україною. Участь нашої країни в ньому незначна, але почесна – фільм уже здобув кілька престижних нагород. У копродукції реалізовано фільми «Донбас» і «Вулкан», але в них ідеться про нашу дійсність.

КАЯТТЯ СИМОНА ПЕТЛЮРИ¹

За радянських часів для таких понять, як УНР і Центральна Рада, були тільки ярлики: «буржуазний націоналізм», «ворожі елементи» – і жодних фактів, тільки пропаганда. Років десять тому у видавництві Folio вийшла друком монографія «Симон Петлюра» Віктора Савченка про людину, яка «перетворила своє життя в таємницю і боротьбу... боротьбу, як здавалося багатьом, приречену на програш і безцільну». У ній дано життєпис Петлюри, що зумів впродовж десяти років зберегти політичний вплив, висвітлено вбивство і судову справу. Й от тепер вийшов ігровий фільм «Таємний щоденник Симона Петлюри» Олеся Янчука.

Сприйняття «Таємного щоденника» цілковито залежить від обізнаності в царині української історії, а ще більше – від ставлення до історичних травм і тих, хто став жертвою Кремля, а їх у ХХ столітті було надто багато. Навряд чи знайдеться ще якась країна у світі, де упродовж одного століття було б знищено (більшовицькими чекістами) трьох її лідерів, котрі навіть не жили на батьківщині. 25 травня 1926 року – чекістський найманець Самуїл Шварцбард в Парижі вбиває Симона Петлюру, 23 травня 1938 року в Роттердамі від рук більшовицького агента гине Євген Коновалець, 15 жовтня 1959 року в Мюнхені постріл кілера КДБ уриває життя Степана Бандери. Окупантам України вони заважали, тому що були не тільки їхніми супротивниками, а й символами нескореності. Були й інші жертви, але вбивство Петлюри все-таки вирізняється: по-перше, тим, що судили вбивцю, але замість покарання виправдали його, а по-друге, виправдання вбивці Паризьким судом стало відвертим заохоченням тероризму, народженого революційним рухом ще в ХІХ столітті, що яскраво зображено у «Бісах» Достоевського і який нині набув світових масштабів. У фільмі доволі повно зображено трагедію, що розігралася в центрі Парижа, – не тільки на його вулиці, а й, що страшніше, – в залі суду.

Фільм Олеся Янчука викликав резонанс у критиці. Це свідчить про те, що фільм торкнувся больових точок нашого суспільства. Але, на жаль, є реакція не завжди адекватна, адже ця серйозна робота потребує бодай мінімальних знань глядача з історії України ХХ століття. Не дивно, що ця інформація була відсутня за часів СРСР. Але нині?

Припускаю, що не кожен зрозумів фільм як каяття, муки совісті Петлюри за свої неправильні вчинки. А ідеться про те, як морально травмований поразкою Визвольних змагань Головний отаман (Сергій Фролов) пред'являє рахунок самому собі. В кадрі він переважно мовчить, за кадром звучить його голос, що озвучує думки, записані в тому самому таємному щоденнику, а перед очима зринають трагічні події тих часів: епізоди в Уряді, коли «златоуст» Володимир Винниченко знецінює його зусилля, спрямовані на збройний захист України від більшовиків, і Симонові Петлюрі порозумітися з ним неможливо. Дуже шкодили взаєморозумінню особисті амбіції, що затіняли інтереси

¹ «Таємний щоденник Симона Петлюри». Автори сценарію: Михайло Шаєвич, Олександр Шевченко, Олесь Янчук; режисер – Олесь Янчук; оператор – Михайло Кретов; художник – Олексій Левченко; композитори: Володимир Гронський та Роман Вишневський. В ролях: Сергій Фролов, Ірма Вітовська, Олег Треповський, Юрій Одинюк, Василь Баша, Лесь Задніпровський, Богдан Бенюк, Роман Мацюта, Олег Примогонов, Тарас Жирко. Продюсери: Олесь Янчук і Аскольд Лозинський. Національна кіностудія художніх фільмів імені Олександра Довженка, 2018.

держави. Петлюра серед тріумвірату найкраще розумів, яку небезпеку несе для України більшовицька Росія. І саме він, не будучи кадровим військовим, змушений був очолити українське військо. Не завжди отамани збройних формувань підкорялися його наказам. І саме Петлюра дозволив 1919 року розстріляти полковника армії УНР Петра Болбочана – сміливу, відкриту людину. Покарав Петлюра і ще одного свого командира, який не захищав єврейське мирне населення у Проскуріві, де більшовики спровокували українське військо на воєнні дії в цьому містечку. Розкаюється він у тому, коли від безвиході, сподіваючись, що спільними силами вдасться витіснити більшовиків з України, підписав Варшавський договір з Йозефом Пілсудським. Розкаюється, що кинув погано одягнутих і мало озброєних українських вояків у Другий Зимовий похід, який закінчився повним розгромом. Всі ці епізоди його жертвовної боротьби прокручуються в пам'яті. Звичайно, щоб сприйняти їх як цілісність, потрібні, знову-таки, бодай мінімальні знання про ті історичні події.

Розповідь плинна, поважна, ретельно осмислена драматургійно і докладно розроблена кінематографічно, життя у благополучному Парижі перемирюється флешбеками епізодів Визвольних змагань. Повернення в недалеке минуле з мирних вулиць французької столиці мотивоване тим, що Головний отаман в еміграції, переживаючи ті недавні події, шукає пояснень поразки й інтуїтивно відчуває, що навіть в еміграції він не є захищений. Сергій Фролов без натиску передає муки сумління, веде внутрішній діалог і сам себе запитує, чи правильно він вчинив у екстремальних обставинах військових дій, чи мав рацію, коли допустив страту бойового отамана Болбочана? Запитує: чому, замість спільно боронити Україну, Винниченко, Грушевський і він – не могли порозумітися? А в результаті? Дуже-дуже актуальна проблема! Й урок для нинішніх політичних лідерів.

Та центром фільму є підготовка вбивства Петлюри, суд над Самуїлом Шварцбардом, убивцею Головного отамана, та закулісся цього суду. Глядач міг пересвідчитись, як легко вдалося вправним чекістам схилити на свій бік французьких високопосадовців, щоби суд над убивцею перетворити на суд над його жертвою... По гарячих слідах цю трагічну подію дуже чітко оцінив Сергій Єфремов у «Щоденнику»: проти Петлюри об'єдналося чимало впливових сил, а бездержавну націю не було кому захистити. Відкриттям фільму стала продажність французького вищого чиновництва, яке було задіяне в цій авантурі й зробило все, щоби суд над убивцею перетворився на суд над Петлюрою (тих чиновників блискуче зіграли Лесь Задніпровський та Олег Примогенов).

Позитивом фільму є те, що екранні події відповідають історичним фактам. Дещо бракує масштабу особистості головного героя, бракує його як політика і Головного отамана, але не з вини актора, а через відсутність драматургічного матеріалу. Зрозуміло: в одному фільмі всього не вмістити, а тим більше, коли значне місце відведено чекістській операції та судовому процесу, тобто подіям після смерті Симона Петлюри.

Шкода, що режисер не надав можливості представникам різних національностей – французам, євреям, росіянам – розмовляти рідними мовами, які б озвучувались українською.

У «Таємному щоденнику» знялися висококваліфіковані актори. Виконавець головної ролі Сергій Фролов уміє виразно мовчати й передати образ мислячої, зболеної людини. Юрій Одинокий своєю небагатослівністю й чеканними фразами дуже переконливий у ролі чекістського посадовця Володіна, як і метушливий горлопанистий адвокат Шварцбарда у виконанні Василя Баші. Психологічно точний Шварцбард в інтерпретації Олега Треповського. А як блискуче розкрив характер відважної і переконаної у своїй правоті людини Роман Мацюта в ролі Болбочана! Не поступаються їй інші, зокрема,

досвідчені Ірма Вітовська й Тарас Жирко. І ще чимало акторських імен у фільмі, чий образи вразили. Актори вписалися у той далекий час, прожили складні колізії фільму з гідністю. В історичній картині велику роль відіграє художник, його компетентність і професійні якості – Олексій Левченко саме такий, і він став тут у пригоді, забезпечивши фільмові автентичність і достовірність.

Просвітницька місія твору, а також актуальність головного конфлікту (Українська Народна Республіка – більшовицька Росія) роблять його необхідним і своєчасним як в Україні, так і за її межами, саме як аргумент на користь національних інтересів України.

ПРАКТИКА СМІХУ, АБО ЕНЕРГІЯ НАШИХ КІНОКОМЕДІЙ¹

Незаперечним лідером у справі гумору в Україні є Одеса: дотепність, специфічна говірка, маса анекдотів – все це сформувало ціле явище, що має назву «одеський гумор». І нехай не на пріоритетне, але на почесне місце серед міст з почуттям гумору після виходу фільму «Шляхетні волоцюги» претендує Львів. Львів'яни бережуть пам'ять про свою міжвоєнну культуру, зокрема й про творчість батярів – такого собі міського фольклору з дотепами, приказками, піснями, врешті характером поведінки, що розквітнув у Львові між двома світовими війнами. А ті, хто не живе у Львові, але любить це місто і цікавиться його історією, ще наприкінці 1980-х познайомились з батярськими піснями у виконанні гурту «Не журись!» і барда Віктора Морозова, який зібрав і записав їх. Пісень чимало, і вони засвідчили схильність львів'ян до жартів і гумору.

Комедійний бойовик «Шляхетні волоцюги» з головними персонажами – батярами Міреком і Бодєю – з'явився на екранах восени 2018 року. Як розповів на Громадському радіо Олександр Березань, поштовою для роботи стала польська комедія кінця 1930-х «Волоцюги», спершу автори мали намір зробити її римейк, але з початком роботи зрозуміли, що їхній твір має бути цілком оригінальним.

Сценарій стрічки насичений інтригами, подіями, іскристою мовною барвистістю і багатством смішних приказок і приповідок. Щодо сюжету, то тут автори дали волю фантазії й разом із зображенням Львова початку 1939 року посміялися над нашим недалеким минулим. У когось виникне запитання: чи доречно сміятися над трагічним? Але ж відомо: сміючись, розстаємося з минулим. У цьому фільмі автори насміхаються зі сталінщини та її чекістської машини, а також гітлерівщини з її нездоланим бажанням знайти стародавній артефакт, що допоможе заволодіти світом (як не згадати старогерманський епос про нібелунгів та чарівний перстень на дні Рейну!). Той надзвичайний артефакт у «Шляхетних волоцюгах», довкола якого розкручується інтрига, – це браслет Олександра Македонського, що його носить на руці звичайна львівська дівчина Христя, навіть не здогадуючись, чим володіє, а на похороні свого вуйка віддає його копачам, з якими не має більше чим розраховатися. Її покійний вуйко – режисер опери – помер, не витримавши ганьби, після того, як батярська ватага під час вистави закидала бездарну оперну діву гнилими помідорами. Христя осиротіла, а завзяті Бодя і Мірек, що усвідомили свою провину, стають її опікунами.

У стрічці чимало персонажів (блискуче передає індивідуальність художника Отто Олег Примогонов, баронеси – Ксенія Ніколаєва) і сюжетних ліній, яких об'єднує в одне

¹ «Шляхетні волоцюги», музичний комедійний бойовик. Автори сценарію: Тарас Боровик і Дмитро Наумов, режисер – Олександр Березань; оператор – Юрій Король. У ролях: Юрій Хвостенко, Іван Шаран, Ірина Гришак, Павло Кружнов, Олег Примогонов, Ксенія Ніколаєва, Олег Симонов, Володимир Захаренков. Продюсер – Дмитро Кравченко. ТОВ «ГанзаФільм», 2018.

ціле той артефакт, колишня власність баронеси. Автори винахідливо зіштовхують антагоністів – чекістів із гітлерівцями, бо ті й ті полюють за браслетом. У розгортанні цієї «казкової» колізії постановник не пошкодував оздоб (узагалі для стрічки характерне барокове перенасичення, така собі напруга пристрастей) у полюванні «за браслетом», де є буфонадні інтермедії з вишколом чекістів, яких мають заслати до Львова 1939 року, сюжет з перевдяганням, з горищем, де замешкав один із засланих чекістів, що використовує комічний зв'язок із центром: «Птенці – скворцу». Навантаження на кожну хвилину екранного часу неабияке, і фільм у якийсь момент готовий перетворитися на кіч, проте якість динамічного зображення, виконаного впевненою рукою Юрія Короля, утримує його на межі між комедійністю і вульгарністю. Трапляються, щоправда, моменти, коли та межа зникає й актори починають перегравати (йдеться, зокрема, про епізод з гулянням виховательок із притулку), але на тлі численних прикладів анемічного кіно про все і ні про що, ця насичена подіями, гумором і динамікою стрічка є вирашною.

«Шляхетні волоцюги» – потрійний феномен: як представник рідкісного (і складного) жанру музичної комедії-бойовика, як порятунок сміхом від життєвих незгод і як втілення на екрані української культури Львова, міста, яке у міжвоєнний період, коли належало до Речі Посполитої, мало зберігати свою українську ідентичність. Очевидно, продюсерові було непросто зібрати кошти на нього (Держкіно виділило менш ніж 50%), але це дивом удалося. Не менш складно таким своєрідним фільмом зацікавити глядача. Однак ті, в кого є здорове почуття гумору, належно поцінують зусилля його авторів.

Щоправда, голубельних критиків, що процвітають у мережі, такі фільми виводять з рівноваги. Звісно, сподіватися на фаховий аналіз тут не доводиться, зате, контужені ненавистю до всього українського, вони не приховують жаги розправитися з черговим більш чи менш якісним українським продуктом.

На завершення огляду слід наголосити: теперішнє мистецьке збудження в українському кіно стало можливим через соціально-політичні обставини. Є сподівання, що орбіта українського кіно буде і надалі розширюватися і привертати вдячну увагу масового глядача.

ДОНБАС. ЗЕМЛЯ І ЛЮДИ¹

Сценарій для фільму «Донбас» Сергієві Лозниці надиктувало саме життя. Цього режисера, який своїми попередніми роботами здобув собі міжнародне ім'я, можна назвати соціологом. Він спостерігає соціум уважним оком документаліста, досліджує, втілюючи своє бачення на екрані разом із неозвученими, але візуально виразними висновками. Попри відстороненість і дистанцію, потрібні йому, щоб чіткіше розгледіти сьгоднішні больові точки в житті України, в «Донбасі» він закарбовує реальні події життя, а крім того, знову-таки ніяк не коментуючи подій, ставить діагноз.

Соціологи, соціальні психологи, політики, митці – багато мислячих людей думають про феномен Донбасу. Насамперед зазначимо: йдеться про поняття Донбасу не як про щось суцільно темне і безнадійне. Адже значна частина цього густонаселеного регіону, хто не поділяє поглядів очільників псевдореспублік, а тим більше бойовиків, і з утворенням ДНР і ЛНР та війни з Україною, в яку втягнула їх Росія, покинули цю територію, стали біженцями.

¹ «Донбас». Автор сценарію і режисер – Сергій Лозниця, оператор – Олег Муту, художник – Кирило Шува-лов, продюсер – Хайно Декерт, у ролях: Валерію Андруце, Борис Каморзін, Сергій Колесов, Георгій Делієв, Костянтин Ітунін, Ірина Плєсняєва, Світлана Колєсова. Німеччина, Україна, Франція, Нідерланди, Румунія, 2018.

Та немало і залишилось. Що це за люди? Люди, якими легко маніпулювати, які хочуть жити безоглядно, з розмахом і потребують «образу ворога» (сьогоднішня етикетка для ворога: «бандеровці»), бо його можна звинуватити в своїх негараздах. Ті люди мислять себе не українцями і навіть не росіянами, а донбасівцями, непохитно вірячи в свою унікальність, в правомірність такого «етносу», у право зверхнього ставлення до інших громадян країни, зрештою у право на самовизначення. Спираючись на цю ментальність, їхні «вожді» й привели до «самовизначення».

Яке воно, те «самовизначення», і яка унікальність Донбасу, розглянув Сергій Лозниця у фільмі-дослідженні. Автор залишився вірним своєму стилю – поєднанню документалізму реальної дійсності з ігровим началом. Симбіоз документа, хроніки з ігровим кіно – засіб вживаний, документальні епізоди використовують в ігровому кіно, щоби посилити достовірність. Тут – прийом інший. С.Лозниця взяв за основу фільму записи реальних подій в окупованому Донбасі з невичерпного Інтернету, які знімали й виставляли в мережі самі мешканці тих територій. Розпорошені, вони, можливо, сприймаються не так гостро. А зібрані в одне ціле – вражають, розкриваючи сутність хвороби, на яку хворіє ця частина суспільства.

У фільмі – діагноз багатовекторний: ненависть до України і всього українського, захланність керівників усіх рівнів, які своє примітивне крадійство прикривають безпросвітною демагогією, патологічна нездатність говорити правду, жити по правді, зневага до державних інституцій (сцена в ЗАГСі), самозакоханість, підступність, хамство, знецінення людського життя і профанація християнської віри. Фільм складається з 13 епізодів, які виражають згадані прояви хвороби. Сьогодні вже висловлюють думки, що це ледь не наклеп, що навіть переселенців ображає такий портрет Донбасу, що він, мовляв, не відповідає дійсності. Важко сказати, чи справді так вважають переселенці про фільм, очевидно, щоб у цьому переконатися, годилося б провести опитування. Тільки куди подітися від правди?

Так, вона гірка. Легше вдавати, що, мовляв, зображене – це вигадка, уява режисера. Воно пригнічує, адже надто висока концентрація гротеску, безвиході, безпросвітності.

У фільмі є обрамлення: початок і фінал – це аналогічні епізоди аматорів, які беруть участь у творенні фейків, брехливих новин. Сам процес зйомок не показано, а тільки підготовку в гримерці. У фіналі цих небажаних свідків знищують.

Разом з тим вступний епізод вводить глядача в ситуацію абсурду, викликає відчуття фальші й безглуздя, яке з кожним епізодом посилюватиметься. Один із перших епізодів – моторошна й разом з тим буденна подія у владному будинку перед якимось важливим засіданням: журналістка як знак протесту проти того, що на неї звели наклеп, обливає багною когось із посадовців. Дама з чиновницького середовища лається з журналісткою. Людмила Смородіна правдиво відтворює поширений жіночий тип «наближеної до верхів». Ще одна така, тільки молодша, красуня з'явиться в одному з наступних епізодів, який можна назвати «Пекло»: зображено підвали, де переховуються жителі околиці Донецька, щоби врятуватися від бомбардувань; показує їх і коментує змарнілий чоловік (актор Петро Панчук). Красуня-секретарка, чи референтка, котрогось із начальників приїхала на крутезному авто забрати свою матір, але та навідріз відмовляється. В невеликому епізоді – драма родини, розколотій протистоянням соціуму, драма, що стала типовою 101 рік тому з приходом до влади більшовиків. Мати не хоче їхати в безпечне місце, не бажає навіть розмовляти із запанілою донькою, совість не дозволяє їй зайняти «придворне становище». В наступному епізоді до доньчиного начальника на прийом приходять невідомі чоловік і жінка від такого-то, вони декламують завчений текст про

якогось знову-таки невідомого святого, насправді ж їм потрібні машина й приміщення для сумнівного релігійного ритуалу.

Сергій Лозниця подає картину об'ємну: показує різні місця, в тому числі й вулицю, де розпаношений натовп знущується з полоненого українського воїна (його зіграв актор Віктор Жданов, якого глядачі запам'ятали за роллю Діда у «Кіборгах»). Є також епізод у загсі, де вже немолода пара «ополченців» святкує весілля як вияв несамовитого, неконтрольованого буйства і де начальниця цієї установи (Наталія Бузько) щосили намагається утримати цю стихію в рамках належного ритуалу. В іншому епізоді камера опиняється серед військових, якими цікавиться німецький журналіст, запитуючи бійців на танку: хто ваш командир, звідки ви? Відповіді красномовні, солдати кивають один на одного, насміхаючись з журналіста, а на запитання «звідки?», відповідають: «Ми місцеві», – хоча назвати бодай якийсь населений пункт, крім Горлівки, не можуть. Командир, що з'являється на очі допитливого журналіста, – це справжній фонтан демагогії. Яке уявлення про війну на Донбасі складеться в іноземця?

Не менш виразний, показовий епізод, як «віджимають» приватну власність у місцевого бізнесмена – той вважав себе далеким від політики, і тут усвідомлює, в яку халепу втрапив, але нічого вдіяти не може. Щоправда, є епізоди і не зовсім зрозумілі, але загалом картину окреслено цілісно, відчувається впевнена рука майстра. Фільм багатолюдний, чимало акторів працюють у складній стилістиці, тому що треба бути переконливим у стихії неприйняттого абсурду. Й актори, серед яких упізнаємо знайомі обличчя, з цим непростим завданням упорались.

Соціологія фільму «Донбас» – виразна, правдива, вона розвіює ілюзії. Фільм здобув нагороду за режисуру в програмі «Особливий погляд» на МКФ у Каннах, тільки хто знає, чи може іноземна аудиторія, як і той німецький журналіст із фільму, щось зрозуміти з тих подій на території, яку можна назвати «заповідником більшовизму». До речі, «Донбас» стане тестом на таке розуміння і для американських кіноакадеміків, які визначають щасливих володарів «Оскара». Нам-то це зрозуміло, адже ще років п'ять тому доводилось жити в аналогічному абсурді, наслідком якого і став Майдан.

І ДЕТЕКТИВНА ІНТРИГА, І ЖИВА ДІЙСНІСТЬ¹

З пам'яті українських глядачів ще не стерся фільм «Червоний», де йшлося про збройний спротив вояків УПА в одному з таборів ГУЛАГу, й це був перший ігровий фільм з такої тематики. Аналогічний ще в 1990-х виходив і в російському кіно, щоправда, там не віддалялись так радикально від історичної правди. Про спротив українських вояків у сталінських таборах відомо з тритомника «Архіпелаг ГУЛАГ» Олександра Солженіцина та досліджень зарубіжних істориків. Але щоб у 1947 році в'язні у збройному поєдинку здолали всю табірну охорону й вийшли на волю, такого факту не зафіксовано. Автор сценарію домислював, хоча твір і не належить до жанру фантастики.

Саме «Червоним» кінорежисер Заза Буадзе утвердився в українському кіно. А восени 2018 року вийшов його новий фільм «Позивний „Бандерас“». Не треба доводити, якою актуальною для нашої країни є тема військових подвигів, й появу режисера, який

¹ «Позивний „Бандерас“». Сценарій Сергія Дзюби й Артема Кірсанова за щоденником нацгвардійця Сергія Башкова та розповідями воїнів 93-ї бригади АТО. Режисер – Заза Буадзе. У ролях: Олег Шульга, Сергій Лефор, Антон Андрющенко, Володимир Романко, Олег Онешак, Олег Волощенко, Олег Власов, Юлія Чепурко, Михайло Озеров, Марта Папич, Ігор Шульга. Продюсер – Сергій Баранов. Кінокомпанія «Три-я-да Продакшн», 2018.

її освоєє, слід вітати. У військово-детективній драмі «Позивний „Бандерас”» сучасна збройна боротьба, що розгорається на сході України, а конкретніше – поблизу і в самому селі Веселому у вересні 2014 року, в час Мінських чотиристоронніх переговорів (Росія, Україна, Франція, Німеччина), коли в події втрутилась міжнародна спільнота, щоб зупинити кровопролиття і російську агресію.

У фільмі є подвійна зав'язка: на початку бойовики обстрілюють з гранатомета село Веселе, в тому числі й маршрутку з жителями цього села. Команди віддають накази добре поставленими голосами, а виконавець екзекуції, з місцевих, котрий піддає сумніву доцільність розстрілювати маршрутку, у відповідь чує: «Маскуються бандерівці!» Кадрові російські військові ще покажуть себе «у ділі», після кожного обстрілу перекладаючи вину на українських бійців. Друга, не менш вражаюча зав'язка – бійка двох міцних чоловіків у таборі українських військових, за якою спостерігають присутні. Суперників мусив розбороняти командир бригади, який прибув до табору. Але цей ефектний і видовищний початок трохи втрачає від того, що про сутність незгоди мовиться скоромовкою, а брак чіткої артикульованості не кращим чином позначається на сприйнятті.

Обидві зав'язки (як і сама назва) провіщають лики війни, на якій конфліктуючі сторони свою правоту доводять не дискусіями. І все-таки бойові дії є тлом для основної історії, сюжет же рухають пошуки ворожого диверсанта Ходока серед бійців АТО і, як зазначено в титрах, це – документальна історія. Фігурує у фільмі й мирне населення села Веселого і його присутність у фільмі логічно вмотивована, а мешканці – персоналізовані.

Фільм тримає увагу, режисер посилює напругу, як і належить у детективах. Жанр детективу має свої закони, яким підкоряються й автори «Позивного»: пошук злочинця – це рівняння з багатьма невідомими, і протагоніст іде шляхом проб і помилок, доки нарешті відкриє істину, а злочинець постане в усій своїй очевидності, тільки перш, ніж знешкодити ворога, протагоніст має з ним ще поборотися в прямому сенсі, бо ворог, хоч і поранений, на диво живучий і небезпечний, а в поєдинку здатний на все (постановник, щоправда, сцену класичного поєдинку зробив задовгою).

Сказане зовсім не означає, що нам запропоновано стандартну схему. Схема виникає тоді, коли свідомо ігнорується реальна дійсність. Фільм Зази Буадзе цінний і детективною інтригою, і живою дійсністю: у ньому показано ситуацію на східному фронті (іншими словами – в АТО) правдиво: нервозність, не достатня зібраність наших бійців (це ж бо тільки початок війни), патологічна ненависть військових-росіян, їхнє жорстоке поводження з мирними жителями (епізод, коли один із них хоче згвалтувати молоду жінку на очах у семирічної доньки, щоправда, дитина, вискочивши у вікно, помчала до наших військових за порятунком). Показано (як і в стрічці «Донбас» С.Лозниці) агресивне ставлення до України окремих жителів, зомбованих російським телебаченням. Та, на відміну від «Донбасу», у «Позивному» є персонаж-сепаратист (той, що стріляв на початку), який прозрів і розкався, – саме він припинив безчинства російського гвалтівника. Тобто, трагічні події війни на сході виражено через мікроісторії окремих персонажів.

Позивним для капітана Антона Саєнка послужило ім'я іспанського актора Антоніо Бандераса. Незважаючи на ультиматум коханої, він їде на Донбас виконувати завдання генштабу. Разом із групою розвідників («Говерла», «Мореман», «Індіанець»), які маскуються під саперів, він прибуває в одну з бригад, де, згідно з отриманою інформацією, в ряди українських військових затесався ворожий диверсант. Їм треба його виявити і знешкодити. А Веселе, що на лінії розмежування, – рідне село Антона, і він не був тут багато років. Саме тут він має виконати бойове завдання. Слід віддати належне Оле-

гові Шульзі – він переконливий в ролі розумного, вправного і кмітливого розвідника. Персонаж із позивним «Бандерас» пізнаваний і правдивий, на відміну від ходульних і ефектних джеймсів бондів. Переконливий, тому що Олег Шульга, актор Дніпропетровського театру «Вірино!», сам понюхав пороху: 2014 року добровольцем пішов на фронт. У перебіг екранних подій вклинюються флешбеками епізоди ранньої юності Антона: в рідному селі у нього був друг, була дівчина, точніше, її покохав його друг, але вона вибрала Антона. В спогадах – бійка з другом, весілля матері та конфлікт Антона з вітчимом, через якого він назавжди покинув домівку.

З прибуттям групи у бригаді стається ЧП – бійці знаходять одного зі своїх, що загинув від ножових ударів. Зрозуміло: вбивця тут поруч і його треба розкрити. Шляхом логічних побудов, коли на особу злочинця вказують речові докази, в цьому випадку люльки та ножі, капітан Саєнко арештовує спершу одного військового, потім підозра падає на іншого, але того арештувати не встигнуть, бо знайдуть уже мертвим. Врешті табір обстріляє ворожа артилерія. Потрібно відвезти в надійне місце арештованого сепаратиста, який і є тим самим другом дитинства і який розстрілював згадану маршрутку, давши втягнути себе у злочини бойовиків ДНР. А ще – тяжко пораненого бійця та Женю, кохану Антона. В останню мить в медичну машину сяде і Борода, чий день народження напередодні ввечері святкували бійці (його зграв військовий снайпер Микола Зміївський). І тільки через годину, коли машина вже була далеко, розвідники зрозуміють, що він і є тим самим злочинцем Ходоком. Розвідник, якому доручено супроводжувати пасажирів, не встигне зорієнтуватись, почувши по телефону, ким є Борода, як той тренованим ударом ножа вб'є його і викине на дорогу. Він утече від переслідування, захопивши в заручники і сепаратиста, і пораненого, і водія, і Женю, після чого маховик сюжету закрутиться в шаленому темпі. Відправляючи Женю, яка волонтером приїздила у військову бригаду, в безпечне місце, Антон Саєнко не міг передбачити, що вона потрапить в полон до його смертельного ворога. Та він врятує її і здолає ворожого диверсанта в ризикованому поєдинку.

Для індивідуалізації наших вояків бракує екранного часу. Запам'ятовується лікарка, яка, дотримуючись клятви Гіппократа, надає медичну допомогу всім, хто її потребує, в тому числі й пораненому сепаратистові. І саме через неї той благородно повідомив українську сторону про засланого шпигуна.

Зрештою, розстрілявши Бороду (взяти в полон не було можливості), Саєнко, дізнається, що за двадцять хвилин обстрілюватимуть з градусів Веселе, і разом з Женею кидається рятувати мирних жителів. Тим часом друг дитинства привселюдно зізнається батькові й землякам, що це він розстріляв маршрутку, в якій була і його тітка. В пориві каяття він кидається на мінне поле й дивом вціліє, адже досвідчений Антон своєчасно знешкодить міну.

Все закінчиться щасливо. Якщо не врахувати тяжких втрат – загибелі молодих розвідників, які встигли показати себе в екстремальних ситуаціях, але у двох випадках їм забракло досвіду і блискавичної реакції. Фільм є позитивною спробою зобразити і побут, і стосунки атовців, і характери жителів Веселого, і хижість ворога. Йї головне – мужність, професійний вишкіл і сміливість наших розвідників.

Україна наразилася на російську агресію, і її дух мобілізується – і на захист від нападників, і на творення фільмів, здатних воювати за нашу свободу. Серед таких – ігрові картини «Кіборги» Ахтема Сеїтаблаєва (2017) і «Позивний „Бандерас“» Зази Буадзе.

ДІЙСНІСТЬ І МІРАЖ, АБО ЛЮДИ СТЕПОВОЇ ГЛИБИНКИ¹

Аналіз фільму «Вулкан» вимагає торкнутися ще одного «вічного» питання – стосунків мистецтва і реальної дійсності. Дійсність, незалежну і байдужу до нашого сприйняття, кіно не репродукує. Воно формує реальність, надаючи їй людського сенсу. І все-таки, є фільми, які ніби не підпадають під це твердження. Робота Романа Бондарчука – співавтора сценарію та режисера фільму «Вулкан» – належить саме до таких і засвідчує його прагнення показати добре йому знайому реальність відсторонено, без емоцій і суб'єктивних оцінок, надаючи глядачеві повну можливість оцінювати зображене. Складається враження, що режисер не втручається у процес, оператор фіксував життя як документ. У своїх попередніх роботах Роман Бондарчук оволодів методом спостереження, тож навіть в ігровій картині залишився йому вірним. А це визначило характер і стиль фільму.

Для зображуваної місцевості – невеликого поселення на березі штучного моря (Коховського) – він «своя людина». Про це можна судити і за вибором природи, і за особливостями повсякдення, що подається не за логікою сюжету, а за логікою життя. Очевидно, у зйомках не обійшлося без участі місцевих мешканців, а на головну роль місцевої людини – Вовчика – він обрав Віктора Жданова, актора органічного в образах персонажів із народу. Тому «Вулкан» нагадує роботи режисерів італійського неореалізму, які сповідували життєву правду і робили героями своїх фільмів людей з народної гущі. У «Вулкані» привертає увагу правда, що впливає із сукупності складових: достовірності середовища, буденного життя мешканців, віддалених від великих міст, дійсності без прикрас, участі непрофесійних виконавців. Але на цьому схожість з неореалістами закінчується, тому що майже в усіх епізодах, починаючи від злощасної заправки і закінчуючи виловом металобрухту з дна штучного моря, дійсність відштовхує, наганяє нудьгу і викликає протест проти такого безкрилого, а нерідко й сповненого невинуватої жорстокості існування. Матерія цієї дійсності агресивна вже у своїй абсурдно-потворній формі, вона впливає силою інерції на мешканців і поглинає людину сторонню, робить її своїм заручником. Характерно, що фільм прочитується по-різному: ось бачите, в якій затхлій, фактично кримінальній атмосфері живуть люди цієї степової глибинки. І навпаки: незважаючи на таку затхлу, по суті кримінальну атмосферу, люди продовжують тут жити. Або існувати. Це вже як хто оцінить.

Роман Бондарчук продемонстрував ознаки своєї режисури: бажання показувати життя, як воно є, побут з вивіреними деталями, документалізм. Складніше даються йому персонажі. Щоправда, цього не скажеш про Вовчика – він людина розумна, своєрідна, навіть дотепна, свого часу був директором рибгоспу, з розпадом СРСР рибгосп місцеві мешканці розтягнули, і тепер він займається пошуками «артефактів» часів Другої світової війни, сподіваючись їх продати комусь із німців, збирає і здає металобрухт, продає «чарівний» клей на місцевому ринку. Очевидно, таке життя його не задовольняє, проте він переконує свого «квартиранта» у доцільності своєї «підприємливості». З цими мірками він підходить і до Лукаса (Сергій Степанський), який мимоволі став мешканцем

¹ «Вулкан». Автори сценарію: Алла Тютюнник, Дарина Аверченко, Роман Бондарчук. Режисер – Роман Бондарчук. Оператор – Вадим Ільков. Художник – Кирило Шувалов. Композитор – Антон Байбаков. Продюсер – Олена Єршова. У ролях: Віктор Жданов, Сергій Степанський, Христина Дейлик, Тамара Соценко. «Таго-фільм», ГО «Південь», Elemag Pictures GmbH (Лейпциг). Україна, Німеччина, Монако. Нагороди: приз за найкращу режисуру на I МКФ в Алмати, гран-прі на XV МКФ «Золотий абрикос» у Єревані, гран-прі на Міжнародному фестивалі нового кіно (м. Спліт, Хорватія).

їхнього дому. Лукас возив спостерігачів ОБСЄ територією, наближеною до бойових дій (про близьку лінію оборони нагадують військові машини, що промчать дорогою). Він індиферентний, навіть загальмований, важко орієнтується в несприятливій ситуації. Чи можна назвати його шукачем істини? Навряд. Фатум заносить його, мовчазного і пасивного, у глушину, в ситуацію безнадії й малоперспективних пошуків виходу, й він опиняється в пастці, дедалі глибше занурюючись у трясовину буднів затхлого середовища. Мотивацій, чому герой не може вибратись із цього «полону», режисер пропонує достатньо: то в автобуса, яким він намірився їхати першого ж вечора до міста, хулігани проколюють шини, і транспорт вже нікуди не їде (далі про автобус автори забувають). Місцева красуня Марушка, яка й запросила Лукаса до їхнього дому, затуляє його на розваги в місцевий гуртожиток. Там у нього крадуть піджак з документами і грішми, а спроби його знайти і звернення до місцевої поліції нічого не дають, натомість його заарештовують, і Вовчик змушений пожертвувати певну суму «на наші правоохоронні органи», щоб визволити його. Перший день втрачено, а тим часом почалися пошуки зниклих співробітників ОБСЄ, обласне телебачення постійно звертається до глядачів, щоб повідомили про них, якщо хтось що-небудь знає. Саме їх Лукас залишив у машині, яка заглухла через неякісне пальне, щоб знайти допомогу. Поки знайшов і прибув на місце, ні легкової авто, ні людей уже не було, і куди вони зникли – невідомо. Машину, щоправда, Лукас згодом помітив крізь відчинені двері поліцейського гаража, а от що з пасажирами, автори так і не пояснюють – їхня увага спрямована на Лукаса. Окрім матеріальних збитків – украдених грошей, документів і мобільника, він зазнає фізичного насильства, стає хлопчиком для побиття в прямому значенні цього слова. Тобто стає об'єктом – не тільки для побиття, а й для зваблення, для експлуатації. Його б'ють місцеві за те, що привернув до себе увагу Марушки. А через якийсь час він, як і у випадку з гуртожитком, необачно опиниться на фермерському баштані, і там його «з доброго дива» жорстоко поб'ють охоронці ферми і кинуть у яму, з якої вилізти неможливо. Він міг би там загинути від голоду і спраги, якби Вовчик вночі не витяг його і не привіз додому. Тепер Лукас стає таким собі наймитом, допомагає господареві в нехитрому промислі й піддається чарам Марушки, яка, можливо, плекає надію, що той допоможе їй вибратися звідси. До речі, в аналізі фільму доводиться вживати слово «можливо», тому що тут не передбачено однозначності, це простір, де панує припущення.

Режисера не цікавить психологія персонажа, він для нього – засіб вибудувати картину життя біля Каховського водосховища, яке час від часу виникає в кадрі, як і супутні йому частини індустрії: грандіозний міст, ворота шлюзів (правда, фрагментарно). Як протиставлення йому сприймається панорама степу із засохлими стеблами соняшничиння. Чому тут такий занепад – і матеріальний, і моральний? Чи не штучне море, яке порушило одвічний устрій, виною? Вустами Вовчика та його матері-резонерки автори пояснюють неможливість змін і неможливість цю землю покинути: «Це у вас, в столиці, президент, влада, закон, а в нас – ні президента, ні влади, ні закону», – каже літня жінка. «Чому ж ви не поїдете куди-небудь звідси?» – допитується Лукас. «Тому що нас тримає земля», – відповідає вона.

І звичка. Людина зникає до всього – і до незграбно збудованого житла, яке Вовчик називає ковчегом, і до мовчазних поліцейських, які промишляють здирицтвом, і до брутального видовища, що його пропонує глядачам фокусник, і до безчинства так званих фермерів. Режисер не ідеалізує місцевих мешканців: замість поспівчувати Лукасу, в якого вкрали речі, вахтерка з гуртожитку грубо відповідає: «Ти хто такий? Йди звідси, свободен». Тому група співачок, що кілька разів зринає у стрічці з ніжною пісню «Пли-

ве човен...», і сприймається як щось нереальне й неможливе. «Міраж...» – за словами Вовчика.

Локальну історію показано так, що фільм привернув увагу міжнародної кіноспільноти, побував на конкурсах численних МКФ і здобув переконливі нагороди. У Києві його показали в межах Днів німецького кіно.

ОРИГІНАЛЬНИЙ І СМІЛИВИЙ ФІЛЬМ – РІДКІСТЬ¹

Сьогодні світове кіно не може вийти за межі з конвеєра, де продукція виготовляється за наперед заданими лекалами. Тому поява фільму, не схожого на інші, стає несподіванкою і святом. Таким сміливим та оригінальним є фільм «Гірська жінка: на війні». У ньому важливість змісту (про захист навколишнього середовища) гармонійно поєднується з формою. Втілено важливе послання, що стосується не лише Ісландії, воно універсальне. Жанрова структура тут доволі складна – в ній поєднуються родинна драма, соціальна драма, детектив (гонитва і переслідування) і лірична історія про материнство. До того ж у реалістичну дію органічно вплітається умовність (музичний компонент, коли музика не просто звучить, а виконується в кадрі, й музиканти, а з певного моменту й тріо з України, також стають дійовими особами, задіяними у сюжет).

Надзвичайно важливим компонентом є сама Ісландія – її природа, краєвиди: гори, річки, рівнинна місцевість, вкрита мохом. Цей мох іноді підноситься до символу, адже відомо, що він росте тільки в екологічно чистих місцях. І саме за свою екологічно благополучну країну й бореться Халла, керівниця самодіяльного хору, щоб не допустити поширення індустрії (в цьому випадку – алюмінієвого заводу, спорудженого на кошти китайських інвесторів). І бореться нелегально, тому що влада країни, а також переважна більшість населення, підтримує індустрію, яка дає робочі місця, забезпечує добробут населення невеликої країни.

Характерно, що фільм у деякого викликає спротив – хтось із глядачів так само, як і уряд, не сприймає такого «не зовсім цивілізованого» методу боротьби. Мовляв, фільм хитрий: автори зробили все, щоб ми співчували Халлі, а вона ж насправді екстремістка. Екстремізм же виправдати можна чим завгодно, й підтримка його призведе до небезпечних наслідків.

Справді, у фільмі постала вічна проблема: мета і засоби її досягнення. Приятель Халли, який співає в хорі й донедавна був її таємним резидентом в уряді, малодушно вмовляє її припинити пошкодження ліній електропередач як справу безнадійну й небезпечну для неї, адже на переслідування «гірської жінки» вже кинуте багато засобів – уряду Ісландії в цьому допомагають військові США та Ізраїлю. Але жінка, на відміну від нього, не здається і перед поїздкою в далеку Україну таки здійснює заплановану акцію – підпилює вишку лінії високовольтних електропередач, щоби знеструмити завод.

Справді, половина фільму – це, так би мовити, бойові дії та переслідування сміливиці. Їй на допомогу приходить рідна земля – від вертольотів, які згори промацують кожен метр землі, вона ховається під виступи скель, надягає овечу шкуру, занурюється

¹ «Гірська жінка: на війні». Сценаристи: Бенедикт Ерлінгссон, Олавюр Егілль Егілльсон, режисер – Бенедикт Ерлінгссон, оператор – Бьйоргольфссон Бергстейнн, музика – Давид Сор Йонссон. В ролях: Халладора Гейхадсалдоттір, Олена Лавренюк, ісландські музиканти Давид Тор Йонссон, Магнус Тригвассон Еліасен і Омар Гудйонссон та учасниці українського жіночого гурту Ірина Данилейко, Галина Гончаренко, Сусанна Карпенко. Продюсери: Маріанн Слот і Карін Лебланк, Бенедикт Ерлінгссон у копродукції з Сергієм Лавренюком. Ісландія, Франція, Україна, 2018.

в холодну воду річки. Допомагає і випадок: самотнього мандрівника переслідувачі двічі хапають, думаючи, що пошкодження ліній – це його рук справа. Жінку рятує від поліції «кузен»-фермер, маскуючи її у своєму транспорті як не торфом, то вівцями. Він же допомагає Халлі та її сестрі-близнючці обмінятися одягом у в'язниці, щоб Халла змогла поїхати за дитиною Нікою.

У Халлі приваблює не тільки її спортивний вишкіл, логічне мислення, вміння переховуватись, чітко викладати свою мотивацію в листівках, де пояснила мешканцям, чому взялася псувати високовольні лінії, чому бореться з транснаціональними монополіями. У ній приваблює жіночність, про що свідчать її спів з хором, її мрія про материнство, вболівання за дівчинку-сироту, яку має в дочерити. Їй доводиться вести подвійне життя з перевдяганням-маскуванням, ризикувати. Та все це – не задля власних егоїстичних інтересів, а заради рідної країни та її нащадків. У цьому сенсі – це ідеальна героїня. Вона діє сама, фактично без підтримки, якщо не рахувати несподіваного однодумця в особі фермера. І дуже добре розуміє природні скарби своєї Ісландії, яку обвівають північні вітри. Чисте повітря, неушкоджена важкою індустрією земля. Вівці – як сировина для харчової та легкої промисловості давали можливість століттями спокійно жити населенню цієї острівної країни. Але світ глобалізувався, і вже не знайти куточка на планеті, де можна було б вистояти проти всюдисущих корпорацій. І треба мати велику переконаність і відчайдушність, щоб кинути їм виклик. Халла викликає симпатію своїм розумом, розсудливістю, передбачливістю, чіткими й цілеспрямованими діями. А також бажанням реалізувати материнські почуття. Вона не приймає запевнень у турботі про добробут, вважаючи, що захист землі від індустрії важливіший, аніж тимчасова економічна вигода.

А згадане поєднання реального з умовним також виправдано. Компонуючи живих музикантів у тканину фільму, режисер дає змогу насолоджуватись, сказати б, живим виконанням, і разом з тим використовує це драматургічно: музичне тріо – не просто свідок подій, а жива реакція на них. Учасниці українського жіночого гурту Ірина Данилейко, Галина Гончаренко Сусанна Карпенко в національних строях – істинна насолода для слуху – уособлюють Україну і з'являються як її посланці, як голос маленької сироти Ніки, чий батьки загинули на Донбасі, вимовляють співом її становище: «Рятуй, рятуй, моя матінко, якщо зможеш...» І одне, і друге тріо – такий собі хор із давньогрецького театру, що коментує події.

Акторка Халладора Гейхадсаддоттір – дивовижна. Мало того, що вона зіграла дві ролі (Халлі та її сестри-близнючки), вона вражає своїм спортивним вишколом (біг, стрільба з лука, плавання) і витривалістю, викликає повагу, бо не кожна людина у 50-річному віці таке зможе. Вона артистична, легко перевтілюється.

За сценарієм, режисурою, акторськими роботами фільм є визначним твором сучасного кіно.

Завершуючи, зазначимо про очевидне: теперішнє мистецьке збудження в українському кіно стало можливим і через соціально-політичні обставини, і завдяки увазі уряду до цього мистецтва. Підтримка кіновиробництва державою спонукала до його поживлення і в приватній сфері. Є сподівання, що орбіта українського кіно буде розширюватися, фільми якісно поліпшуватися і здобувати вдячну увагу широкого глядача.